Биография

Константин Кузьмич Юдахин

Атоқли шарқшунос ва турколог олимлардан, ўзбек тилшунослиги ва диалектологиясининг асосчиларидан бири, филология фанлари доктори, профессор К. К. Юдахиндир. У Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси (1952), Қирғизистон ССР Фанлар академиясининг академиги (1955), Қирғизистонда хизмат кўрсатган фан арбоби.

Константин Кузьмич Юдахин 1890 йилда Орск шаҳрида туғилди. Унинг ёшлиги асосан Авлиёота (ҳозирги Жамбул шаҳрида) ўтди. Бу ерда бўлажак олимнинг ўзбеклар, қирғизлар ва қозоқлар билан ҳамиша бирга бўлиши унинг турк тиллари бўйича яхшигина билим ва кўникма олишига сабаб бўлди.

К. К. Юдахин ёшлигида приходск мактабини, сўнг Авлиёота шаҳридаги билим юртини муваффақиятли тугатиб, Тошкентда очилган ўқитувчилар семинариясига ўқишга кирди. У бу ерда ўзини қизиқтирган соҳа — туркология билан шуғулланди: ўзбек, қирғиз, қозоқ, уйғур ва тожик-форс тилларини мустақил ўргана бошлади.

1910 йилда ўқитувчилар семинариясини аъло баҳолар билан тугатган Константин Кузьмич Туркистоннинг Манкент ҳамда Қорабулоқ кишлоқларида ўн йилдан ортик ўқитувчилик қилди ҳамда маҳаллий халкларнинг тил хусусиятларини, этник қатламини ўрганишга киришди. У Синьцзян вилоятида (1915—1920) яшаб юрган кезларида уйғур тили ва диалектларини атрофлича ўрганди.

К. К. Юдахин 1920 йилда (30 ёшида) Туркистон Шарқ институти (ҳозирги Тошкент Давлат университетининг шарқ факультети)га ўқишга кирди. Олим бу ерда ўзбек, қозоқ, киргиз, уйғур, эрон, афғон тилларини атрофлича ўргана бошлади. 1925 йилда шарқ факультетининг турк ҳамда эрон бўлимларини тугатгач, ўзининг университетда ёқлаган диплом иши — «Қорабулоқ шевасининг баъзи бир хусусиятлари»ни қайта ишлаб, уни 1927 йилда нашр эттирди. Шундан кўп ўтмай унинг «Лайлак шеваси материалларидан», «Чиғатой тилининг товушлар состави масаласига доир», «Ўзбек тили» каби ўнлаб илмий асарлари юзага келди.

Биография

К.К. Юдахин Ленинград Давлат Шарқшунослик институтида ҳам ўзбек, уйғур, қозоқ ва қирғиз тилларидан намунали лекциялар ўқиган. У 1932—44 йилларда Москва Шарқшунослик институтида уйғур тили кафедрасини бошқариб турди, СССР Фанлар академияси системасидаги Туркология кабинетининг илмий секретари лавозимида ишлади, кейинчалик Шарқшунослик институтининг катта илмий ходими бўлиб хизмат қилади.

Олим 1944 йилда Фрунзе шаҳрига кслиб, СССР Фанлар академиясининг Қирғизистон филиалида ишлайдп. У ҳозир Қирғизистои Давлат Педагогика ипститутинипг профессоридир.

Константин Кузьмич 70 йиллик ҳаёти ҳамда 50 йилдап ортиқ илмий-педагогик фаолияти давомида ўзбеклардан етук олимлар, истеъдодли турколог кадрлар етиштирди, уларга ўзбек тилшунослигининг энг муҳим, актуал соҳалари — графика, орфография, терминология, лексикография, диалектология, тил тарихи, ўзбек ёзув традицияси каби масалалар юзасидан доимо ёрдам бериб келди, шу масалаларни таҳлил қилишда ўзи ҳам шахсан қатнашди.

Олим 1952—54 йилларда Фарғона Педагогика институтида ўқитувчилик қилди.

Олимнинг илмий-лингвистик фаолияти ўзбек тилшунослиги, айниқса, ўзбек диалектологиясининг ва бошқа туркий тиллар диалектологиясииинг шаклланиши билан узвий боғлиқдир. Унинг юқорида келтирилган асарлари ва «Водил қишлоғининг лаҳжаси ҳақида бир неча сўз», «Ўзбек ва уйғур халқлари тилларидаги яқинлик», «Қирғиз диалектларини ўрганиш ва олдимиздаги вазифалар» каби ишлари бунинг ёрқин далилидир.

Профессор Юдахин ўзиниг бу асарларида ўзбек, қирғиз ва уйғур шеваларининг генезисини ўрганишда, ўзбек ва уйғур, қирғиз, ўзбек ва тожик тиллари орасидаги ўзаро муносабатлар масаласига алоҳида эътибор берган. У қардош ва қардош бўлмаган тилларни бир-бирларига тарихий ёки қиёсий-тарихий метод асосида солиштириб, генетик жиҳатдан бир оилага кирувчи туркий тиллар билан бошқа оилага мансуб бўлган эрон тиллари ўртасида этник контакт борлигини биринчи бўлиб асослаб берди.

Биография

Олимнинг ўзбек диалектларини классификациялаш соҳасидаги хизматлари ҳам эътиборга лойиқдир. У ўз классификациясида ўзбек шеваларини дастлаб икки вариантга бўлиб кўрсатади. Шулардан бирида ўзбек шевалари тожик тили билан бўлган муносабати ва сингармонизмни сақлаш даражасига кўра қуйидаги тўрт группага ажратилгандир:

1. Туркий тилларнинг товуш состави ҳамда сингармонизм ҳодисасини сақлаган шевалар (Чимкент ва Туркистон районлари).

2. Ўз товуш составини қисман ўзгартирган ҳамда сингармонизм ҳодисасини йўқотмаган шевалар (Ўш шаҳри).

3. Сингармонизм ҳодисасини сақламаган шевалар (Тошкент ва унинг айрим қишлоқлари, Водил ва бошқалар).

4. Ўзбек ва тожик тилларида сўзлашадиган тожик шевалари (Самарқанд, Бухоро каби шаҳарларнинг асосий аҳолиси).

Кейинчалик проф. Юдахин ўзбек шеваларининг специфик хусусиятлари билан яқиндан танишиб, классификациянинг бу вариантига маълум ўзгартишлар киритди. Шундан сўнг ўзбек шеваларини беш группага— 1. Тошкент, 2. Фарғона, 3. Қипчоқ, 4. Хива (Хева-ўғиз), 5. Шимолий ўзбек шеваларига — бўлди.

Константин Кузьмич, бир томондан, кўп сонли рус ўртоқларга ўзбек тилиниг ниҳоят бойлигини, иккинчи томондан эса, ўзбекларга рус тилининг улуғворлигини кўрсатишга интилиб келаётган ажойиб олимдир. У 1927 йилда ўзбек лексикографиясида биринчи бўлиб «Ўзбекча-русча» луғат тузди. Унинг йирик тадқиқот ишларидан яна бири кўп томлик «Қирғизча-русча луғат» дир.

К. К. Юдахиннинг илм бобидаги хизматлари Ҳукуматимиз томонидан муносиб тақдирланган: у Ленин ордени, Меҳнат Қизил Байроқ ордени, Ҳурмат белгиси ордени, медаллар ва Қирғизистон ССР Олий Советининг Фахрий ёрлиқлари билап бир иеча бор мукофотланган.

Асарлари:

1927

Краткий узбекско-русский словарь (араб алифбосида берилган). Самарқанд-Ташкент.
Тошкент шевасиининг хусусиятларига доир. «Маориф ва ўқитғувчи» журнали (араб алифбосида берилган), 7-сон, Самарқанд.
Некоторые особенности карабулакского говора. Сб. «В. В. Бартольду», Ташкент.
Водил қишлоғининг лаҳжаси ҳақида бир неча сўз. «Маориф ва ўқитғувчи» журнали, 7-сон (араб алифбосида босилган), Самарқанд. (Бу мақола 1957 йилда Ўрта Осиё Давлат университетининг илмий асарларида ҳам босилган.)

1929

Материалы к вопросу о звуковом составе чагатайского языка. «Революция и письменность», кн. IV, Баку.
Материалы по вопросу о звуковом составе чагатайского языка. «Культура и письменность Востока», кн. 5, Баку.

1931

Ўзбекча-русча луғат. Тошкент.
Узбекский язык. «Литературная энциклопедия», XI, Москва.

1940

Киргизско-русский словарь. Москва.

1944

Русско-киргизский словарь. Москва.

1948

Из лайлакских материалов. «Труды Института языка, литературы и истории. Кир. ФАН СССР», вып. II, Фрунзе.

1950

Узбекско-уйгурские языковые связи. «Известия АН Каз. ССР», № 85, серия уйгурско-дунганской культуры, вып. I, Алма-Ата.

1957

Некоторые особенности карабулакского говора. «Ўзбек диалектологиясидан материаллар», тўплам, Тошкент

1958

Ўзбек ва уйғур халқлари тилларидаги яқинлик. «Ўзбек тили ва адабиёти масалалари» журнали, 1-сон, Тошкент.

1961

«Ўзбек диалектологиясидан материаллар». II, Тошкент.

1965

Киргизско-русский словарь. Москва.

Copyright © 2022
All Rights Reserved.